

УДК 378.072

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/57-3-46>**Світлана ЯКИМЕНКО,***orcid.org/0000-0003-4230-9586**доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри початкової та дошкільної освіти
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського
(Миколаїв, Україна) yakymenkosi@ukr.net***Тетяна ЛУШПАЙ,***orcid.org/0000-0001-7976-3761**здобувачка ступеня PhD за напрямом 011 «Освітні, педагогічні науки»
Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського
(Миколаїв, Україна) tany1995luspa@gmail.com*

ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ПАТРІОТИЗМУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД 1917–1941 РОКІВ

У статті розкриті особливості виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні у період 1917–1941 років. Виявлено, що соціальні зміни, викликані утворенням Радянського Союзу, призвели до ідейного та єдиного розвитку дошкільної освіти в Україні. Вплив родини на дітей зведено до мінімуму, що не притаманно роками виробленим педагогічним ідеалам українців. З'ясовано, що відродження військово-патріотичних традицій українського народу пов'язане з функціонуванням західноукраїнських патріотичних товариств та організацій таких, як Пласт, Січ, Сокіл, Січові Стрільці, які виховували у дітей дошкільного, шкільного, а також молоді зрілого віку національну свідомість, патріотизм та готовність до боротьби за державну самостійність і незалежність. Виявлено, що питання організації дошкільного виховання та виховання патріотизму у дітей дошкільного віку відображені також у статуті клубу Поділля «Просвіта» в період навчання, в якому клуб сприяв відкриттю дитячих садків, організації диференційованих дитячих вечорів. Подільська місцева влада та товариство «Просвіта» доклали значних зусиль для створення системи дошкільної освіти на Поділлі – завдяки спільним зусиллям, у Кам'янці-Подільському народився перший дитячий садок у Подільській губернії. Визначено, що відвідування дошкільних навчальних закладів дітьми з найбільш вразливих верств населення було цілком можливим. Визначено, що великого державного значення справі дошкільного виховання надавав однойменний відділ при Подільській губернській народній управі, який на підставі постанови Земського зібрання від 22 квітня 1918 р. почав втілювати систему заходів стосовно організації дошкільного виховання на Поділлі. Значний вплив на виховання патріотизму та національної свідомості мало читання українських книжок, газет і журналів, на сторінках яких висвітлювалася тема українського національно-визвольного руху.

Ключові слова: патріотичне виховання, діти дошкільного віку, дошкільна освіта, дошкільні навчальні заклади.

Svitlana YAKYMENKO,*orcid.org/0000-0003-4230-9586**Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Primary and Preschool Education
Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynsky
(Mykolaiv, Ukraine) yakymenkosi@ukr.net***Tatyana LUSHPAI,***orcid.org/0000-0001-7976-3761**Getter degree PhD in the Direction 011 “Educational, pedagogical sciences”
Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynsky
(Mykolaiv, Ukraine) tany1995luspa@gmail.com*

EDUCATION OF A SENSE OF PATRIOTISM IN PRESCHOOL CHILDREN IN UKRAINE IN THE PERIOD 1917–1941

The article reveals the peculiarities of fostering a sense of patriotism in preschool children in Ukraine in the period 1917–1941. It was revealed that the social changes caused by the formation of the Soviet Union led to the ideological and unified development of preschool education in Ukraine. The influence of the family on children is reduced to a

minimum, which is not inherent in the pedagogical ideals of Ukrainians developed over the years. It was found that the revival of the military-patriotic traditions of the Ukrainian people is connected with the functioning of Western Ukrainian patriotic societies and organizations such as Plast, Sich, Sokil, and Sich Riflemen, which raised national consciousness in preschool, school-age children, as well as young adults. patriotism and readiness to fight for state independence and independence. It was found that the issues of organizing preschool education and fostering patriotism in preschool children are also reflected in the charter of the Podillia club «Prosvita» during the period of study, in which the club promotes the opening of kindergartens and the organization of differentiated children's evenings. The Podilsk local government and the «Prosvita» society made significant efforts to create a preschool education system in Podilsk – thanks to their joint efforts, the first kindergarten in the Podilsk province was born in Kamianets-Podilsk. It was determined that the attendance of preschool educational institutions by children from the poorest strata of the population was quite possible. It was determined that the department of the same name under the Podilsk Provincial People's Administration, which, based on the resolution of the Zemsky Assembly of April 22, 1918, began to implement a system of measures related to the organization of preschool education in Podilsk, gave great state importance to the issue of preschool education. Reading Ukrainian books, newspapers and magazines, which covered the topic of the Ukrainian national liberation movement, had a significant impact on the education of patriotism and national consciousness.

Key words: patriotic education, preschool children, preschool education, preschool educational institutions.

Актуальність проблеми. Історично в Україні, як і в інших країнах світу, сформувалася власна система виховання дітей дошкільного віку, яка приділяє максимум уваги національній специфіці та самобутності українського народу (Концепція національного виховання, 1995: 1). Проблема патріотичного виховання є важливою педагогічною проблемою, одним із шляхів її вирішення є історико-педагогічний аналіз розвитку освіти та виховання дітей дошкільного віку в 1917–1920 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблематикою виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні у період 1917–1941 років працювали Г. Васькович, О. Денисюк, Л. Євселевський, А. Животко, Г. Кучеров, О. Малюта, Я. Романовський, В. Стецюк, С. Фарина, О. Яцюк та інші.

Мета дослідження. Метою статті передбачено розкрити особливості виховання почуття патріотизму у дітей дошкільного віку в Україні у період 1917–1941 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Український просвітитель Г. Васькович зазначав, що проблему дошкільного виховання в Україні не можна розглядати окремо від економічних, політичних і загальнокультурних подій і процесів, які відбувалися в Російській імперії на початку ХХ ст. (Васькович, 1996: 11).

Якісно новий етап у розвитку патріотизму дітей дошкільного віку припав на період національної незалежності України (1917–1920 рр.). С. Русова відіграла важливу роль у становленні національних дитсадків. Для втілення ідей С. Русової в життя практики (О. Дорошенко, В. Чередниченко) під час навчального процесу використовують диференційований матеріал з історії України, особливо періоду Козаччини, вивчають дитинство та життя Т. Г. Шевченка. О. Дорошенко та В. Черед-

ниченко наголошували на доступності цих історичних матеріалів для дітей 6–7 років.

Соціальні зміни, викликані утворенням Радянського Союзу, призвели до ідейного та єдиного розвитку дошкільної освіти в Україні. Вплив родини на дітей зведено до мінімуму, що не притаманно роками виробленим педагогічним ідеалам українців. Ця проблема в цілому характеризує однобічний характер виховання дітей та усунення елементів національно-патріотичного виховання. Знайомство дошкільників з минулим стосується лише революційної історії Радянської держави та її лідерів. Підкреслено, що у той період наголошувалося на важливості використання даного матеріалу для виховання патріотизму у дітей дошкільного віку (Денисюк, 2000).

Помітна активізація патріотичного виховання припадає на першу половину ХІХ і триває до кінця ХІХ ст. А на початку ХХ століття вона стосується вже передусім боротьби за національне відродження українського народу. В умовах антидержавницької політики російського царату українські патріоти В. Гнатюк, І. Нечуй-Левицький, І. Крип'якевич, М. Кропивницький, М. Лисенко та П. Мирний плекали українську культуру творчими талантами та світовою культурою.

Відродження військово-патріотичних традицій українського народу пов'язане з функціонуванням західноукраїнських патріотичних товариств та організацій таких, як Пласт, Січ, Сокіл, Січові Стрільці, які виховували у дітей дошкільного, шкільного, а також молоді зрілого віку національну свідомість, патріотизм та готовність до боротьби за державну самостійність і незалежність.

Справжньою хвилею національної свідомості стало збройне повстання 1 листопада 1918 р., створення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) та її армії – Галицької Армії (ГА). Важливим чинником виховання патріотизму в цей

період було видання часописів і журналів у військовій пресі Легіону УСС «Новініана», «Молодий сам охотник», «Український сам охотник», «Червона калина», «Дзвін», «Козацький голос», «Стрілець», «Стрілецький шлях» та ін. (Романовський, 2008).

Початок Української революції 1917–1920 рр. засвідчив значні перемоги української інтелігенції в боротьбі за духовне і національне відродження нації. Можливість легального ведення культурно-освітньої діяльності відкрила нові перспективи для розвитку українського національно-культурного руху (Євселевський, 1993: 41). Суспільно-політичні умови тієї доби сприяли «Просвіті» виконанню найважливішого завдання – виховання українського народу, формування патріотизму та виховання національної свідомості. Реалізації цієї місії сприяли форми діяльності освічених на цьому етапі людей.

«Просвіта» у резолюції Просвітницької конференції, що відбулася в Києві 20–23 вересня 1917 р., наголошувала на важливості організації та участі в системі, яка б сприяла вихованню патріотизму в дітей дошкільного віку). Наголошувалося, що кожна «рідна хата» повинна мати дитячу кімнату. Щоб підготувати молодь до роботи в дитячих садках, необхідно сформулювати програми дошкільного навчання в Києві та його околицях (Животко, 1918: 4).

Варто зазначити, що питання організації дошкільного виховання та виховання патріотизму у дітей дошкільного віку відображені також у статуті клубу Поділля «Просвіта» в період навчання, в якому клуб сприяє відкриттю дитячих садків, організації диференційованих дитячих вечорів. За словами видатного діяча й організатора дошкільної освіти на Поділлі певного періоду, члена товариства «Просвіта» А. Животка, «дитячим садком» називали дорогу до свідомої громадянськості, патріотизму, виховання та становлення почуття глибокої любові до Батьківщини та рідного народу» (Животко, 1918: 5).

Встановлено, що освітній процес відіграє важливу роль у функціонуванні будь-якого навчального закладу. На початку ХХ століття члени товариства «Просвіта» на Поділлі, які проводили значну педагогічну, культурно-просвітницьку роботу, визначили освітні, виховні орієнтири, вектори діяльності, через які втілювалися завдання товариства. Виховний ідеал подільської «Просвіти» – багатогранне явище з унікальними й небаченими характеристиками, що втілюється в освітній і культурно-освітній діяльності.

Подільська місцева влада та товариство «Просвіта» доклали значних зусиль для створення системи дошкільної освіти на Поділлі. Так, завдяки спільним зусиллям, у Кам'янці-Подільському народився перший дитячий садок у Подільській губернії. В. Б. Стецюк переказує сучасний досліджуваний випадок: Садочок відвідує в середньому 30 дітей. Більшість із них – діти бідних людей. В садку діти п'ють чай з хлібом і снідають. Навіть взимку садок працює. А щоб діти з найбільш сиріт мали можливість ходити взимку в дитсадок, правління вирішило витратити 2500 карбованців на дитяче взуття та одяг (Стецюк, 2005: 161).

Тому можна сказати, що відвідування дошкільних навчальних закладів дітьми з найбільш сиріт населення цілком можливо. Здійснюючи заходи щодо виховання патріотизму у дошкільнят, вихователі Поділля акцентували увагу на важливості інтеграції передового закордонного освітнього досвіду з самвидавом підручників, дитячих книжок і журналів, підтримували місцеві ініціативи щодо становлення дошкільних закладів.

На утримання дитячого садка «Просвіта» члени товариства влаштовували вистави, вечорниці та концерти. На той час дуже гостро стояла проблема забезпечення навчально-виховного процесу дітей дошкільного віку необхідною літературою в галузі дошкільної освіти, одним із шляхів вирішення якої був збір пожертвувань громадян.

Великого державного значення справи дошкільного виховання надавав однойменний відділ при Подільській губернській народній управі, який на підставі постанови Земського зібрання від 22 квітня 1918 р. почав втілювати систему заходів стосовно організації дошкільного виховання на Поділлі. Управа визначила необхідну тісну співпрацю з «Просвітою» і головною метою співпраці визначила будівництво дитячих садочків, де розвиватиметься розум і тіло дітей (До товариств «Просвіта», 1019; Кучеров, 2006: 34).

Ми погоджуємося з О. Малютою, що «Просвіта» брала участь у піднесенні національної свідомості українського народу та поширенні національної ідеології, тим самим розвиваючи діяльність товариства в контексті національної державної ідеології та сприяючи підготовці кадрів державного управління. Отже, «Просвіта», яка підносила національну ідею до рівня ідеології, була чи не єдиною громадською організацією, яка стояла по суті на національній позиції і зробила вагомий внесок у творення ідеології української держави (Малюта, 2008: 121).

Варто також зазначити, що згідно зі статутом товариства «Просвіта» особливе значення в дер-

жавній освіті надавалося охороні архітектурних та мистецько-історичних пам'яток України. У липні 1918 року Подільське товариство охорони культурно-історичних пам'яток організувало спільно з просвітянами Вінниччини виставку українського народного художнього промислу (Яцюк, 1996: 60).

Значний вплив на виховання патріотизму та національної свідомості мало читання українських книжок, газет і журналів, на сторінках яких висвітлювалася тема українського національно-визвольного руху. У зв'язку з цим серед продукції, в якій важливе місце посіли твори мистецтва та літератури, варто відзначити видавничу діяльність товариства «Просвіта». Просвіти Поділля видали раніше заборонені збірки поезій Т. Шевченка, а також збірки оповідань В. Стефаніка та Л. Мартовича.

Дуже цікавою виявилась форма роботи з дошкільниками. У дитячому садку діти займалися співом, ліпленням, малюванням, різними іграми, різними поробками, як паперовими, так і дерев'яними, вчили прості вірші, старші поступово вчилися рахувати і читати (Дитячий садок в с. Баговиці Кам'янецького повіту на Поділлі, 1919: 23-24). В системі дошкільного виховання реалізовувалися заходи, які були приурочені до відзначення пам'яті видатних українців.

Тому не тільки місцева влада, а й загальнодержавні органи управління всіляко намагалися сприяти розвитку системи дошкільного виховання в Україні та виховання почуття патріотизму в дітей дошкільного віку. З приходом радянської влади робота по організації дошкільних закладів не припинялась. Твердження про важливу роль подільського товариства «Просвіта» у становленні системи дошкільної освіти та вихованні патріотизму на Поділлі у 1918–1920 роках підтверджено нашим дослідженням.

Просвітяни Поділля проводили важливу діяльність щодо патріотичного виховання, національної самовпевненості та формування українського духу. Результати цієї діяльності були досить відчутними, оскільки новостворений осередок «Просвіти» привернув увагу багатьох людей до української справи, сприяв формуванню наці-

ональної свідомості населення та його членів. Українське товариство видавало і продавало багато українських книжок, газет і журналів зі своєї книгозбірні, що в свою чергу сприяло формуванню національної свідомості українців-подолян, робило їх освіченими людьми.

Отже, варто зазначити, що за час існування товариства «Просвіта» було зроблено чимало для українізації Поділля. Просвітники проводили діяльність, пов'язану з українізацією освіти та релігійного життя, організацією літературних свят тощо. Заходи українізації включають участь просвічених подолян у перекладі, редагуванні та поширенні чотирьох Євангелій українською мовою, за допомогою чого в Подільській губернії поширювалася не лише українська мова, а й український правопис.

З проведених досліджень 1917–1920 рр. можна простежити особливості зростання мережі дошкільних і позашкільних закладів. Так, в українських містах наприкінці 1917 р. було 38 дитячих садків, де навчалось 950 дітей, а вже наприкінці 1920 р., за неповними даними, 649 дитячих садків на 40 тис. дітей, 750 дитячих майданчиків на 125 тис. дітей, навчалось і виростало близько 55 тис. сиріт. у 760 дитячих будинках (Звіт Народного комісаріату освіти УСРР за 1920 р.). Проте зазначена кількість дошкільних закладів не задовольняла потреб сучасного суспільства, а через важку фінансову ситуацію, голод та епідемії поза навчальними закладами залишилося близько 1 млн. дітей, а десятки тисяч дітей були змушені залишити дошкільні заклади в їх перший рік навчання

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, за роки радянської влади державно-просвітницька складова діяльності товариства «Просвіта» виявлялася лише в поширенні освіти на широкі верстви населення, а українська державна освіта була фактично повністю викорінена з їх діяльності. Натомість запроваджувалися встановлення диктатури пролетаріату, радянізація членів «Просвіти», необхідність боротьби за вибірковість по відношенню до членів суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905–1920 рр.). К.: Мандрівець, 1996. 358 с.
2. Денисюк О.М. Формування уявлень дітей старшого дошкільного віку про історію України: автореф. дисер. ... канд. пед. наук за спеціальністю 13.00.08 – дошкільна педагогіка. Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова, Київ, 2000. 19 с.
3. Дитячий садок в с. Баговиці Кам'янецького повіту на Поділлі. Село. 1919. №7. 19 лютого. С. 23–24.
4. До товариств «Просвіта». Село. 1919. № 9. 4 березня. С. 7.
5. Євселевський Л. І., Фарина С. Я. «Просвіта» в Наддніпрянській Україні: іст. Нарис. К.: Просвіта, 1993. 127 с.
6. Животко А. Просвіта і діти. Село. 1918. № 38–39. 5 жовтня. С. 3–5.

7. Звіт Народного комісаріату освіти УСРР за 1920 р. Ф. 166, Оп. 1. Спр. 875. Арк. 5.
8. Концепція національного виховання: схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 р. Рідна школа. 1995. № 6. С. 18–25.
9. Кучеров Г. Доскільне виховання та участь у ньому сільських «Просвіт» Поділля (1917–1920 рр.). Хмельниччина: Дивокрай. 2006. № 1–2. С. 33–35.
10. Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / Ольга Малюта. К.: Просвіта, 2008. 840 с.
11. Романовський Я.Я. Історичні витоки формування патріотизму особистості у збройних силах України. Держава та армія: [збірник наукових праць] / відповідальний редактор Л. С. Дещинський. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. № 634. С. 180-187.
12. Стецюк В. Б. Земства та «Просвіти» Правобережної України в період національно-демократичної революції 1917–1920 рр. Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. Т. 15: На пошану професора Л. В. Баженова. С. 159–165.
13. Яцюк О. Товариство «Просвіта» на Вінничині в 1906–1922 рр. Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). Кам'янець-Подільський, 1996. С. 57–62.

REFERENCES

1. Vasjkovych Gh. Shkilnyctvo v Ukrajinі (1905–1920 rr.) [Education in Ukraine (1905–1920)]. K.: Mandrivescj, 1996. 358 s. [in Ukrainian]
2. Denysjuk O.M. Formuvannja ujavlenj ditej starshogho doshkilnogho viku pro istoriju Ukrajinj: avtoref. dyser. ... kand. ped. nauk za specialjnistju 13.00.08 – doshkilna pedaghoghika [Formation of ideas of older preschool children about the history of Ukraine: author's abstract. dicer ... candidate ped. of Sciences, specialty 13.00.08 – preschool pedagogy]. Nacionalnyj pedaghoghichnyj universytet im. M.P.Draghomanova, Kyjiv, 2000. 19 s. [in Ukrainian]
3. Dytjachyj sadok v s. Baghovyci Kam'janecjkogho povitu na Podillju. Selo [Kindergarten in the village. Bogovitsy of Kamianetskoy district in Podillya. Village]. 1919. № 7. 19 ljutogho. S. 23–24 [in Ukrainian]
4. Do tovarystv «Prosvita». Selo. 1919 [To «Prosvita» societies. Village. 1919]. №9. 4 bereznja. S. 7. [in Ukrainian]
5. Jevselevsijkyj L. I., Faryna S. Ja. «Prosvita» v Naddniprovsjkiy Ukraїni: ist. narys [“Enlightenment” in Dnieper Ukraine: history. Sketch]. K.: Prosvita, 1993. 127 s. [in Ukrainian]
6. Zhyvotko A. Prosvita i dity. Selo [Education and children]. 1918. № 38–39. 5 zhovtnja. S. 3–5 [in Ukrainian]
7. Zvit Narodnogho komisariatu osvity USRR za 1920 r.[Report of the People's Commissariat of Education of the USSR for 1920]. F. 166, Op. 1. Spr. 875. Ark. 5. [in Ukrainian]
8. Konceptija nacionalnogho vykhovannja: skhvalena Vseukrajinsjkoju pedaghoghichnoju radoju pracivnykiv osvity 30 chervnja 1994 r. [The concept of national education: approved by the All-Ukrainian Pedagogical Council of Education Workers on June 30, 1994]. Ridna shkola. 1995. № 6. S. 18–25 [in Ukrainian]
9. Kuchеров Gh. Doshkilne vykhovannja ta uchastj u njomu silsijkykh «Prosvit» Podillja (1917–1920 rr.) [Preschool education and participation in it by village “Prosvit” Podillia (1917–1920)]. Khmeljnychchyna: Dyvokraj. 2006. № 1–2. S. 33–35 [in Ukrainian]
10. Maljuta O. «Prosvity» i Ukraїnsjka Derzhavnistj (drugha polovyna KhIKh – persha polovyna KhKh st.) [“Enlightenment” and Ukrainian Statehood (second half of the 19th – first half of the 20th century)] / Oljgha Maljuta. K.: Prosvita, 2008. 840 s. [in Ukrainian]
11. Romanovsijkyj Ja.Ja. Istorychni vytoky formuvannja patriotyzmu osobystosti u zbrojnykh sylakh Ukrajinj [Historical origins of the formation of individual patriotism in the armed forces of Ukraine]. Derzhava ta armija: [zbirnyk naukovykh pracj] / vidpovidalnjyj redaktor L. Je. Deshhynsijkyj. Ljviv: Vydavnyctvo Nacionalnogho universytetu “Ljvivsijka politekhnika”, 2008. № 634. S. 180-187 [in Ukrainian]
12. Stecjuk V. B. Zemstva ta «Prosvity» Pravoberezhnoji Ukrajinj v period nacionaljno-demokratyčnoji revoljuciji 1917–1920 rr. [Zemstvo and «Enlightenment» of Right-Bank Ukraine during the period of the national-democratic revolution of 1917–1920]. Naukovi pracj Kam'janecj-Podiljsjkogho derzhavnogho universytetu: Istorychni nauky. Kam'janecj-Podiljsjkyj: Oijum, 2005. T. 15: Na poshanu profesora L. V. Bazhenova. S. 159–165 [in Ukrainian]
13. Jacjuk O. Tovarystvo «Prosvita» na Vinnychyni v 1906–1922 rr. Prosvitnycjkyj rukh na Podilli (1906–1923 rr.) [“Prosvita” society in Vinnytsia in 1906–1922. Enlightenment movement in Podillya (1906–1923)]. Kam'janecj-Podiljsjkyj, 1996. S. 57–62 [in Ukrainian]